

# TANÍTÓ

## MOZAIKOK

huszonhét év történetéből

Ormai  
Vera

Podráczky  
Judit

Szilágyi  
Imréné

Perlusz  
Andrea

Serfőző  
Mónika

Vass  
Vilmos

Hunyady  
Györgyné

Kereszty  
Zsuzsa

M. Nádasi  
Mária

Karlovitz  
János

Lénárd  
András

Nahalka  
István

**Hogy az újabb változásoknak  
ne csupán elszenvedői legyünk!**

Sorozatszerkesztő: Hunyady Györgyné és M. Nádasi Mária

Karlovitz János

## A pedagógusok tankönyv- és taneszközüválasztása\*

*Alapvető fogalmak és elvi kérdések*



### A Tanító 2018. februári számában megjelent tanulmány teljes változata

Jól tudjuk, hogy az oktató-nevelőmunka sikerességében a pedagógusok személyisége, módszertani kultúrája, tanulóink motiváltsága a döntő, de ezek erősítésében, az eredményes tanulásban hasznos és fontos szerepet játszanak a tankönyvek és más – egyre változatosabb technikával működő, a tankönyveket kiegészítő vagy akár meghaladó – taneszközök. A könyvnyomtatás feltalálása és alkalmazása nyomán pedig a *legfontosabb, legelterjedtebb taneszközünk a tankönyv* lett. A XX. században kezdett „tankönyvcsaláddá” válni, az alaptankönyv mellett különféle nyomtatott kiegészítők: munkafüzetek, feladatlapok, albumok, atlaszok, feladatgyűjtemények, szöveggyűjtemények, lexikonok, szótárak, hangzó anyagok és egyéb mellékletek egészítették ki. Napjainkban, a XXI. században a nyomtatott forma mellett egyre erősödik az elektronikus formában megjelenő hanganyagok, digitális segédletek kiegészítők, vagy akár tankönyvként funkcionáló tananyagok előfordulása, szerepe. Ahhoz, hogy a megfelelő iskolai tankönyv és taneszköz kiválasztása és alkalmazása lehetővé váljék, *bőséges tankönyv és taneszköz kínálat* szükséges, amely a tanulói-tanári szükségleteknek, igényeknek megfelelő. Tankönyveinket kiadói műhelyekben szervezik, ezért a kiadók neve a „márkanév”, illetve a „hívószó”. Ezért használjuk e munkában is a tankönyves jelenségek leírásában, elemzésében a kiadók nevét, hiszen a felhasználó pedagógusok és tanulók is

leginkább a kiadók vagy szerzőik alapján különböztetik meg tankönyveiket. A legsikeresebb tankönyvek alkotói legtöbbször olyan tapasztalt, ugyanakkor újdonságokkal is kísérletező pedagógusok, mint például *Adamikné Jászó Anna, Csájiné Knézics Anikó, Esztergályos Jenőné Földesi Katalin, Hajdu Sándor* és Társai, *Hernádiné Hámorszky Zsuzsanna, Imrehné Sebestyén Margit, Lénárd Ferencné Demeter Katalin, Meixner Ildikó, Romankovics András, Takács Etel, Tolnai Gyuláné, Winkler Márta, Zsolnai József, Zsolnai Józsefné*. De fontosak a hozzáértő, elkötelezett „alkotótársak”: grafikusok, műszaki szerkesztők, lektorok és az előzetes kipróbálást vállaló pedagógusok is. Az adott kor társadalmi környezete, módszertani és technikai-technológiai kultúrája valamint jogi feltételrendszere jellemzően befolyásolja az alkotókat, a kiadókat, mind pedig a felhasználókat. Évszázados és európai távlatokat figyelembe véve a *tankönyvek kiadásának és terjesztésének háromféle szisztémája* figyelhető meg és írható le világszerte - és a hazai oktatás történetében is:

**1. Központi (állami, tartományi, egyházi) tankönyvellátás.** A központosított tankönyvellátás - általában a fejletlenebb, szegényebb országokban és időszakokban - hazánkban a szocialista világ elmúlt négy évtizedében – valósult meg. Évfolyamonként és tantárgyanként egyforma, olcsó vagy ingyenes (kölcsön) tankönyvet ad minden tanulónak az esélyegyenlőség, egységes tudás nemes, de irreális szándékával.

E rendszerben a tankönyveket is a központi irányítás határozza meg, sőt, gondoskodik munkálatairól, kivitelezéséről és terjesztéséről, vagyis a *tankönyvellátásról*. Tantárgyanként és évfolyamonként egy-egy közös alaptankönyvvel, esetleg kisebb tankönyvcsoomaggal. Az alkotók, lektorok e szisztémában nem voltak „fontosak”, általában munkaközösségekben behatárolt módon dolgoztak (például az Országos Pedagógiai Intézet munkaközössége megnevezéssel.) Mellékes helyen, apró betűkkel írva találjuk meg nevüket a tankönyv valamelyik nem feltűnő lapján (nem a fedéllapján). A tankönyvek hatósági jóváhagyása, elfogadása formális volt.

A felhasználó pedagógusoknak nem kell, nem is lehet tankönyvet választani, hiszen nincs is tankönyvválaszték, de lehetséges (esetenként kötelező is) különféle kiegészítő „segédletek”, eszközök: füzetek, írószerek, albumok, atlaszok, szöveg- és/vagy feladatgyűjtemények, diafilmek, kötelező olvasmányok, kísérleti preparátumok, szótárak és más taneszközök beszerzése, használata.

**2. Szabadpiacos tankönyvkiadás és terjesztés** – az iskolák tanárok és tanulóik szükséglete, igénye szerint, tantervek, majd ezek alapján tankönyveket és más taneszközöket adnak ki az erre vállalkozó, a szerzőket versenyeztető, egymással is versengő, a felhasználók „kegyeit” kereső intézményi vagy privát tulajdonú kiadók. Fejlett, gazdag országokban vállalkozó kiadók serege verseng az iskolai tankönyvek és taneszközök kiadásának és terjesztésének terén, vagyis igazi szabadpiaci verseny valósulhat meg – gazdag választékkal. A kiadói kínálatból a „felhasználók”: pedagógusok igényeiknek, módszereiknek, tanuló-csoportjaik fejlettségi szintjének, de olykor anyagi megfontolásoknak és érdekeknek leginkább megfelelő munkát választhatnak. E választékot bővíti, hogy újabban nyomtatott és elektronikus formátumban is megjelenhet az ismeretanyag, egy-egy tankönyvcsoport.

A pedagógusok felelőssége a színvonalas oktatás, s ők ismerik közvetlenül, legjobban tanítványaik érdeklődését, fejlettségi szintjét, egyéb adottságait, legjobb tehát, ha ők

dönthetnek az adott közegben-legjobban használható taneszközök kiválasztásában. Tekintve, hogy a tanulók képességei, a pedagógusok módszertani kultúrája is sokszínű, eltérő színvonalú, következik, hogy eltérő taneszközökből lehessen választaniuk. Nem ördögtől való, hanem a napi szükségletekből adódó, hogy a különböző fejlettségi szinten álló, eltérő adottságú érdeklődésű gyerekcsoportok más-más tankönyvből tanulhassanak, a nekik leginkább megfelelőből. S az is természetes, hogy az eltérő módszerrel dolgozó pedagógusok a az ehhez a módszerhez illeszkedő tanítási eszközöket választhassák, használhassák. Az is fontos, hogy a kínálat egyes portékáinak híre eljusson az érdekeltekhez, tehát döntési helyzetbe kerüljenek ahhoz, hogy választhassanak. További tényező, hogy jogi és anyagi lehetőségük is legyen a választásra az érdekelteknek.

Akik elítélik ezt a szisztémát, az olykor túlságosan hangos vagy megtévesztő reklámra, az anyagi szempontok, mindenekelőtt az anyagi érdekeltség korrumpáló hatására, megszokott vagy megnyerő kiadókhoz való kötődésre hivatkoznak, s érvelésükben sok igazság van. A szabad tankönyvpiac magán hordozza a piacgazdaság számos erényét, de hibáját, torzító jellegét is.

Az azonban biztos, hogy a hivatástudó, felelősséget érző, kellő rugalmassággal és érdeklődéssel rendelkező pedagógusok képesek iskolájuk, tanítványaik és önmaguk számára jól használható, kedvelt tankönyveket kiválasztani az olykor zavarba ejtően bőséges kínálatból is. A választás joga ugyanis az iskolafenntartó, illetve az iskolavezető, de szerencsére gyakrabban a tantestületek, szakmai munkaközösségek, esetleg az egyes pedagógusok kezében van. A pedagógusok természetesen egyeztethetnek a szülőkkel is – ez azonban a hazai gyakorlatban sajnálatosan ritkán valósul meg.

3. A *szabályozott tankönyvpiacnak* nevezett rendszer. Ebben lehetőség van választék kínálatára különféle kiadók részéről, de kemény jogi és szakmai (finanszírozási) szabályozás követelményeinek teljesítése feltételével, korlátai között. E szabályozás alapja a tananyagot körvonalazó vagy akár részletesen is meghatározó tantervrendszer (ez két vagy háromszintű is lehet), a tankönyvvé minősítés, vagyis a munka tankönyvként elfogadása, jóváhagyása, hivatalos tankönyvjegyzékbe vétele, majd a felhasználók válogatása a tankönyvjegyzék alapján. A minőségi garanciát a *jóváhagyási procedúra* jelenti, amelyben a háttértudományok, a pedagógia-pszichológia, valamint a könyvészet (elektronikus) kivitelezés szempontjai és szakemberei kapnak helyet és szavazati jogot. Biztonságossá és gördülékennyé teszi a bizottságok munkáját, ha a szaktudományban és a pedagógiában egyaránt jártas gyakorló pedagógusok dolgoznak a bizottságban. A sokrétű, szigorú minősítési szempontoknak, követelményeknek megfelelő munkák kerülhetnek a hivatalos tankönyvjegyzékekre. A tantervi alapokon álló, tehát az előírt tananyagot tartalmazó, ám módszerükben, kivitelezésükben, stílusukban olykor jelentősen eltérő tankönyvekből és taneszközökből azután a *felhasználók - elsősorban a pedagógusok - választhatnak*. Az is előfordulhat, hogy eltérő adottságokkal rendelkező, sajátos bánásmódot igénylő tanulóik számára eltérő tankönyveket vagy kiegészítő taneszközöket válasszanak, ajánljanak. Tekintve, hogy hazánkban a rendszerváltás szabályozott (korlátozott) tankönyvpiacot teremtett, a „tanszabadság” egyik jele, ismérve és követelménye az „arany középút”: a szabályozott tankönyvpiac, taneszközpiac.

A mai, modern világban új és újabb generációs *taneszközök*, *tanszerek* olykor zavarba ejtően bőséges választékából válogathatnak az illetékesek: pedagógusok, a szülők és tanulók – adott csoportra, egyéni adottságokra szabottan is. Ha valahol, akkor a taneszközök területén nagyot változott a világ, s hogy ezt értékelni tudjuk, érdemes olykor visszapillantani a múltra, félmúltra.

### Az „egykés” tankönyvvilág emlékeiből

A szegényebb, fejletlenebb országokban, illetve a túlzottan központosításra törekvő időszakokban a központi (állami vagy egyházi) szervek nem csupán az iskolai oktatás tantervekben rögzített tananyagát, de a tanítás módszereit, sőt, taneszközeit is egységesen, központilag kívánják meghatározni – adottságaitól, igényeitől, eltérő szintjétől vagy módszertani kultúrájától függetlenül – minden pedagógus és tanuló számára. Ezt azzal is indokolják, hogy így az egységes tudás megalapozása mellett a tankönyvek olcsó árát vagy akár ingyenességét is lehetővé tudják tenni. Kézenfekvő tehát, hogy a szocializmus évtizedeiben – a többi szocialista országok gyakorlatával egyezően – hazánkban is „egy-tankönyves” világ volt.

Általános iskolai, majd középiskolai tanulmányaimban, később tanítói, általános iskolai felső tagozatában, majd középiskolai tanári munkám során is „természetes”, megszokott volt, hogy a tantárgy egy-egy évfolyamához egyetlen, állami, olcsó, de szerény kivitelezésű, többnyire színtelen alaptankönyv (esetleg ezt kiegészítő példatár vagy szöveggyűjtemény) állt rendelkezésünkre – meghatározott szemlélettel és módszertani kultúrával.. Tankönyveink túlnyomó része száraz és unalmas, szürke és jellegtelen volt. Kénytelenek voltunk más taneszközöket bevonni az tanulás-tanítás folyamatába azért, hogy érdekessé, megérhetőbbé és kedveltebbé tegyük az órákat. Ismeretterjesztő könyveket (pl. a *Móra Kiadó* történelmi képes könyveit, a *Corvina Kiadó* albumait, a könyvek mellett diafilmeket, hanglemezeket, majd később hangkazettákat, videofilmeket, netán – például a XX. század tanítása során - 16 milliméteres pergőfilmeket... Ám egészében véve szegényes volt a taneszközök választéka.

Ami a könyveket, tankönyveket illeti, szerény körülményeinket jelzi, hogy hazánkban mindössze 16, döntő többségében állami és néhány egyházi könyvkiadó működött, valamennyi Budapesten, a *fővárosban*. Elképzelhetetlen volt, hogy vidéken is működjenek kiadói műhelyek, s hogy magánkézben is lehetnének tankönyvkiadók. Az oktatásban a következő kiadók játszottak szerepet tankönyveikkel, vagy iskolában jól használható ismeretterjesztő munkáikkal: elsősorban a *Tankönyvkiadó Vállalat*, a szakmai tankönyvek kiadásában a *Műszaki Könyvkiadó*, a *Közgazdasági és Jogi Kiadó*, a *Medicina*, a szépirodalom és más művészetek oktatásában kötelező és ajánlott olvasmányok, képzőművészeti könyvek választékával a *Corvina*, az *Európa*, a *Szépirodalmi*, atlaszok kiadásában a *Kartográfia*. A tankönyveket munkaközösségek készítették – „az Országos Pedagógiai Intézet irányításával” -a szerzők, szerkesztők és más közreműködők nevét legföljebb mellékesen, apró betűkkel tüntették fel.

Az állami „egyentankönyvek” többnyire szellemileg is olykor az „ócskaságig” menő olcsóság kényszerében születtek, más taneszközünk pedig jóformán alig volt. Az iskolákba

jutott *Tananyagok jegyzékében* többségében tartalmi információ nélküli, tehát nem tananyaghordozó tanszereket kínált a TANÉRT. Az eszköztelenség sivár világában a pedagógusok lelkesedése, leleményessége teremtett olyan „sugárzó”, megnyerő é maradandó élményt nyújtó tananyag közvetítést, amely lehetővé tette, hogy a kedvezőtlen körülmények között tanuló diákok tehetséges „java” motivált, sőt tudós szakember lehessen. Sőt, a „szükségállapot” mintegy kiprovokálta az igényes pedagógusok módszerbeli felkészültségét és leleményességét, olykor eszközpótló szerepvállalását.

Abban a szerencsésnek tartott, ám igen nehéz helyzetben lehettem, hogy tanítóként 18 évesen kezdhettem tanítani alsó tagozatban, majd – 3 szakos főiskolai tanulmányok után - felső tagozatban, később pedig technikum és szakközépiskola nappali esti, és levelező tagozatán, gimnáziumban, illetve tanárképző főiskolán és egyetemeken is taníthattam – több mint fél évszázadon át. Tapasztalatból ismerem – 1957-től kezdődően – az iskolai élet” tankönyvmizériáit”, hiszen nem egyszer volt életünkben tankönyvhiány, „tankönyv-unalom”, „tankönyv-utálat”.

Ám a sablonos, szürke, nemigen kedvelt tankönyvekben is akadt azért olykor okos vagy szívet melengető részlet (olvasmány), amelyet ki lehetett használni az olvasás (irodalom) megszerettetésére, gondolkodtatásra. Ilyen volt például a 3. osztályos olvasókönyvben *Zelk Zoltán: A három nyúl* c. verses meséje, amelyet újra és újra elővettünk, már szinte könyv nélkül is fújtunk: „Egyszer régen, nagyon régen, Zúgó erő közepében.” Néhány unalmas, „beetetés” olvasmányt viszont kihagytunk. Számtan-mértan órákra izgalmas („indiánokat” szerepeltető) feladatokat kreáltunk, hogy túllépjünk a tankönyv szürke unalmán. Felső tagozatban *Petőfi Sándor* verse alapján a „föltámadott tengert” versenyben festették meg tanulóink. Néha egyetlen tankönyvi mondat is elegendő volt ahhoz, hogy bővítsük, ismételten visszatérjünk rá.

Technikumi történelemkönyvünkben egyetlen mondat szólt a trianoni békéről. (*Lenin* útonálló rabló békéjének nevezte.) Erre hivatkozva tartottunk egy egész órát -- valaki – történetesen *Makovecz Imre* egyik fia - behozta és bemutatta a trianoni békediktátum gyászkiadását is, s ebben az osztályban tanítás utáni időben is visszatérő vitatéma lett e sorsdöntő kérdés. Másrészt lehetett más könyvet, például a *Corvina* vagy *Móra Kiadó* képes ismeretterjesztő könyveit, képeit, térképeket, dia- és pergőfilmeket, majd audio-vizuális anyagokat (magnetofon kazettát, hanglemezt), CD-t, videokazettát bevinni, működtetni az órán vagy az óráközi szünetekben. A XX. század eseményei bemutatásához (világháborúk, forradalmak) 16 milliméteres pergőfilmeket lehetett ingyenesen kölcsönözni, iskolai gépünkön lepergetni.

A *Tankönyvkiadó* legtöbb tankönyve meglehetősen szerény kivitelezésű, egyszínnyomással olcsó papírra nyomtatott könyv volt, ám a gyógypedagógusok által készített eleven, kreatív, munkáltató jellegű és esztétikus, színes tankönyvei (is) jelezték, hogy „van más”, lehet másként is tankönyvet készíteni.

**Rájöttünk: lehet, van – s nálunk is volt - más**

Amikor lehetővé vált a külföldi tájékozódás, nyugati országokba történő utazások, publikációk tanulmányozása révén. Másrészt vissza kívántunk és mertünk tekinteni múltunkra is, kiderült: nem mindenhol van „egy-tankönyves” világ, csak a fejletlenebb, szegényebb országokban illetve háborús, gazdaságilag kritikus időszakokban. Miután már külföldi utazásokat is tehattunk, irigykedve néztük a gazdagabb nyugati országok színes tankönyv-választékát, érdeklődve gyűjtöttük az információkat.

*Nagy-Britanniában, Belgiumban* és több más több más, fejlett országban mind a tankönyvkiadás, mind az értékesítés régóta hagyományosan szabadpiaci keretek közt zajlik, a pedagógusok válogathatnak a sokféle tankönyv és taneszköz között. A kiváló eredményeket felmutató *finn* oktatási rendszerben a tanítás tantervek (országos alaptanterv plusz egyes körzetek tantervei) körvonalazzák a tananyagot, a pedagógusok azonban teljes szabadságot élveznek a módszerek és taneszközök (tankönyvek, digitális eszközök (internetes anyagok, e-könyvek stb.) megválasztásában, alkalmazásában. *Németországban* többféle tartományi tantervrendszer következtében számos kiadó rendkívül sok tankönyvvel van jelen az oktatásban, a tankönyvpiac 90%-át azonban három nagy kiadó (*Ernst Klett, Cornelsen, Westermann*) uralja, 10%-on mintegy 70 kisebb kiadó osztozik. Tartományi szinten zajlik a tankönyvvé minősítés. A szakértői bizottságokban gyakorló tanárok és oktatás-módszertani, illetve felsőoktatási szakértők kapnak helyet. Az illetékes minisztérium a pedagógiai intézetekkel együttműködve dönt a jóváhagyásról, a tankönyvjegyzékre felvételtől. Ha szülői vagy tanári panaszok nyomán kiderül, hogy a tankönyv elavulttá vált vagy szakmai hibákat tartalmaz, a tankönyvvé nyilvánítást visszavonják. *Svédországban* a 70-es évek óta a taneszközök tekintetében is erőteljes decentralizálás, liberalizálás figyelhető meg, legfontosabb követelmény az eredményesség. *Norvégiában* egy központ felügyeli, a vállalkozások által versengve kínált taneszközöket, amelyekből a pedagógusok elsősorban módszertani elképzeléseik szerint válogatnak. *Az Amerikai Egyesült Államokban* államonként eltér a tankönyv-minősítés rendszere, az államok több mint felében az iskolák, illetve tankerületek döntenek el, milyen tankönyvek szerepeljenek az oktatásban, kisebb felében az állami tankönyvlistáról lehet választani. Komoly véleményező szereppel rendelkeznek az oktatási intézmények, illetve az iskolakerületek. Elsődleges elvárás a tanárok, oktatás-módszertani szakértők jelenléte a minősítő bizottságokban, de több államban a szülők is szerepet kaphatnak e folyamatban. A kiadók – árkorlátok betartásával - kínálhatják portékáikat, de a tankönyvpiacot mintegy tíz nagy kiadó uralja. A könyvek kiválasztásában szabad kezet kapnak az iskolák, pedagógusok. *Franciaországban* a központosítás és a szabad választás elvének sajátos együtt érvényesülése figyelhető meg. A kötelező érvényű tantervek megvalósításához az iskolák viszonylagos szabadságban választhatják ki a megfelelőnek ítélt tankönyveket. A tantervkészítők és a kiadók között élő kapcsolat van, a kiadók szívesen vonják be a tankönyvírásba a tantervek készítőit. A könyveket jellemzően 3-5 fős vagy ennél nagyobb kollektívák készítik. A kiadók mintapéldányokat osztanak ki a *tanárok megnyerése* érdekében, hiszen tankönyvek kiválasztásában a pedagógusok játszanak döntő szerepet.

Milyen volt a tankönyvügy nálunk, Magyarországon a szocializmus előtti időkben? Kezdetben hihetetlennek tűnt, de egyre inkább bebizonyosodott, hogy *hazánk évszázadokig* - nehezebb körülményei között is töretlenül követte a fejlett világ gyakorlatát a

tankönyvügyben is, így *gazdag tankönyvkínálat* állt az iskolák pedagógusai és tanulóik rendelkezésére, amelyekből válogathattak. Már a XVI. századtól kezdve egyre több nyomtatott tankönyv került az iskolákba, de a XIX. század második felétől – a dualizmus korában – az iskolai könyvek „áradata” következett be. *Eötvös József* minisztériuma évente kétszer is kiadta a választható tankönyvek listáját, a pedagógus testületek májusban dönthettek arról, hogy a következő tanévben mely tankönyvekből kívánnak dolgozni. A tankönyvválasztás szabadsága szinte szárnyakat adott a hazai (az egykori Magyarország) könyvkiadó vállalatainak. Hogy csak néhányat említsünk közülük, amelyek akkor és a későbbi időkben is jelentősek voltak: az *Athenaeum*, a *Révai Testvérek* Irodalmi Intézete, a *Franklin Társulat*, a *Singer és Wolfner* Kiadó. Mellettük Magyarország számos városában – *Pozsonytól Budáig, Soprontól, Győrtől Debrecenig, Kolozsvárig vagy Brassóig, Esztergomtól Szegedig* vagy *Szabadkáig, Egertől Kassáig* munkálkodó helyi intézmények vagy vállalkozások: tankönyvkiadó nyomdák vagy kereskedőházak kínálták iskolákba szánt termékeiket. A különféle iskolafenntartók: az állam mellett egyházak, városok, és más települések, magántanodák saját tankönyveket adtak ki vagy választottak maguknak a „tankönyvpiacra.”

A két *világháború közötti* időszakban úgy folytatódott a magyar iskolákat ellátó, magyar nyelvű tankönyvkiadás, hogy döntő többségben a trianoni békediktátum által behatárolt Magyarországon folyt, de a szomszédos („utóállamok”) országok többségében is kialakult, az „összmagyar” tankönyvvilág, amely a Kárpát-medence minden országában kimutatható. A pedagógusok tankönyvválasztásáról csupán azt emelem ki, hogy a választási lehetőségük – némi szükségszerű korlátozás mellett, nehezebb anyagi körülmények között is – megmaradt. A tantestületek a tanév végén tartottak „tankönyvjavasoló értekezletet”, az általuk kiválasztott tankönyvek listáját a Tankönyvügyi Bizottsághoz eljuttatniuk. „A komoly ok nélkül való tankönyvváltoztatás szociális szempontból kerülendő”- szöveg az 1925. évi miniszteri rendelet, amely azt is ajánlotta, hogy a használt tankönyvek lehetőség szerint minél több éven át maradjanak az iskolában – a szegényebb tanulók számára átörökíthetően. Ennek érdekében egy 1932-ben kiadott utasítás szerint a kiadóknak 5 évig nem lehetett nagyobb átalakításokat végezni tankönyveiken.

E korszak tankönyvvilágáról számos publikáció áll rendelkezésünkre – közöttük *Albert Gábor* könyvként is napvilágot látott doktori értekezése (Albert,2006.), ám helyszűke miatt ezek idézésével vagy ismertetésével nem tudunk foglalkozni csupán egy összefoglaló és olvasmányosan megírt munkát említenék, ez *Mészáros István: A tankönyvkiadás története Magyarországon* c. könyve (Mészáros,1989). Tankönyvtörténetünk legátfogóbb összefoglalója - a rendszerváltozás hajnalán – mintegy előre vetíti a „több tankönyves” világba való visszatérésünk lehetőségét is. Érdekes, hogy a könyv *Utószavát* író *Petró András*, a 40. évét ünneplő *Tankönyvkiadó Vállalat* akkori igazgatója is érzi a „korszakváltás” közeledtét, s így fogalmaz: „... lezárul egy korszak. Bizonyosan meg kell újítani a tankönyvkiadás szervezetét, módszereit is. A Tankönyvkiadó – tankönyvkiadók – számára az eddiginél nagyobb, érdemibb önállóság kell, hogy felelősségünket ne korlátozza személyi beavatkozás, bürokratikus eljárási procedúra.” Ekkor már javában folyt olyan korábbi tervek (párthatározatok) realizálása, megvalósítása, amelyek az addigi (vagyis állami, egy

tankönyves), egyre többet bíralt tankönyvhelyzet átalakítására irányultak, a többkönyves világ visszatérését segítették elő.

### **Visszatérőben a választékot kínáló tankönyvvilág**

Az egy tantárgy – egy tankönyv rendszer enyhítésének, felszámolása irányába tett lépések már az *1972-es párthatározatban* megjelentek, miszerint az általános műveltség szempontjából alapvető tantárgyakból a *78-as tantervi korszerűsítés* során két tankönyvi változat készüljön, amelyek közül a pedagógusok választhatnak. Egy 1976. évi minisztériumi utasítás bevezette a pályázati rendszert a tankönyvkészítésben, ám a szigorú OPI ellenőrzés, jóváhagyási kötelezettség alig tette lehetővé az eltéréseket. Az államilag irányított „egytankönyves” rendszeren az első nagyobb réseket a kísérleti (későbbi elnevezéssel alternatív) iskolák: *Szentlőrinc*, *Zsolnai-programok: NYIK, ÉKP, Montessori, Waldorf, Kincskereső, Kulcs a muzsikához*) alkotó műhelyeiben kifejlesztett nyomtatott taneszközök jelentették. Hogy csak egy példát említsünk, a *Kulcs a muzsikához, Kulcs a művészetekhez* oktatócsomag (*Pécsi Géza*) magasan szárnyaló, a gyerekeket megnyerően aktivizálható munkája) mintegy előre vetítette a jövő integrált tartalmú és multikulturális eszközökkel is élő tankönyv-típusát.

Az 1985. évi oktatási törvény nem rendelkezett ugyan külön a tankönyvügyről, de az iskolák, *pedagógusok szakmai autonómiájának* deklarálásával lehetőséget teremtett arra, hogy a pedagógusok tankönyvként használjanak a hivatalosan nem jóváhagyott és meghirdetett nyomtatott taneszközöket is. E *törvény* nyomán szakmai autonómiát igényelt és nyert pedagógusok új és általuk választható, fejlesztett taneszközöket is igényeltek. Azok a kiadók, amelyek akár saját fejlesztésű tankönyvekkel, akár a segédletekkel megjelentek a tanügy terén, óriási érdeklődéssel, kereslettel találkozhattak. Az oktatási minisztérium jelentősen támogatott pályázatokat hirdetett, sorra alakultak a *tankönyv bemutatóhelyek*, ahol a pedagógusok tájékozódhattak az újdonságokról. A rendszerváltozás egyik tipikus jelensége, jele az oktatásügy decentralizálása, ennek kapcsán a tankönyvügy liberalizálása, szabályozott tankönyvpiac, taneszközpiac. Létrehozták az *Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Tankönyvcentrumát*, amelyben a korábbi időszakok, évszázadok tankönyvei is helyet kaptak a friss kötelesepéldányok mellett. (Jelenleg is megtekinthető a Budapest, Könyves K. krt. 40. „Tündérpalotának” is nevezett épületben). A Tankönyvcentrum – amint ez a Magyar Pedagógusok Háza szórólapján is olvasható – feladatának tekintett szerepei: a) tankönyv bemutatóhely, b) taneszközetalon-tár, c) taneszköz-adatbázis.

Több kisebb horderejű törvénymódosítás és útmutató után a *28/1989-es MM rendelet szabályozta a tankönyv-jóváhagyás* rendjét, legitimizálta a pedagógusok és vállalkozások tankönyvkészítési törekvéseit. Miután az igen olcsó állami tankönyvellátás finanszírozhatatlanná vált, 1991-ben a kormány eltörölte a tankönyvkiadás állami monopóliumát, szabadárassá tette a tankönyveket és új (1994-ig a kiadókat, majd ezután a felhasználókat támogató) finanszírozási rendszert vezetett be. A központi oktatásirányítás szabályozó tevékenysége a gyorsan növekvő tankönyv-kínálat minőségbiztosítására irányult. E folyamatban az illetékes jóváhagyó miniszter mellett jelentős szerepet kapott a javaslattevő *Országos Köznevelési Tanács Tankönyv és Taneszköz Bizottsága*, a szakképzés területén



pedig a Nemzeti Szakképzési Intézetben működtetett *Szakképzési Tankönyv és Taneszköz Tanács* (SZTTT) és más szaktárcák szakoktatási tankönyvbizottságai. Egyre másra születtek olyan törvények, törvénymódosítások, rendeletek, amelyek lehetővé tették a tankönyvkiadás privatizálását, decentralizálását, a tanszabadság jegyében a pedagógusok tankönyvválasztását.

Tekintve, hogy a rendszerváltozás kezdeti időszakában nem volt egységes tantervi szabályozás, a tankönyvek voltaképpen átvették szerepét. A magyarországi „kvázi tankönyvpiac” szigorúan szabályozott volt – erős állami kontrollal a kiadványok tartalmára és árára vonatkozóan. A tankönyvvé nyilvánításnak szigorú tartalmi formai követelményei voltak. A jóváhagyási procedúra költségeit a kiadóknak kellett viselniük. A tankönyvjóváhagyás 5 évre szólt, 5 évenként újabb procedúra következett. Az oktatásirányítás új tanterv-rendszerével is megalapozta a több tankönyv és taneszköz választékát. 1993-tól törvényi legitimálást nyert a kétszintű (alap- és keret/helyi) tantervi szabályozás. A kilencvenes években a pedagógusok többsége többféle tankönyvet is kipróbált, az iskolák korábbi tankönyveik közel felét lecserélték. Az általános iskolák nagymértékű - közismereti tankönyveiben 54,4%-os, nyelvkönyveiben 61,9%-os - tankönyvcseréjében a tanári keresgélés mellett a NAT-hoz igazodó helyi tantervek is szerepet játszottak. (L. *Molnár Emília* 74. p., *Imre Anna* kutatására hivatkozva.) Az 1995-ben kiadott NAT implementálására, vagyis iskolai helyi programok kidolgozására három év állt rendelkezésre.

*A magyar tankönyv ezer éve országos kiállítás az OPKM tankönyvanyagából 1996. őszén Budapesten kívül Szegeden, Törökszentmiklóson és Beregszászon zajlott. Meghívóján Apáczai Csere János emlékezetes mondatával: „A vizet szitával meríti, ki könyv nélkül akar tanulni.”* A rendszerváltozás eddig nem látott pezsgést, alkotó és vállalkozó kedvet, pompás „könyvtermést” eredményezett, így méltóképp ünnepelhettük a magyar tankönyv nevezetes évfordulóját.

Az 1999. évi törvénymódosítás előírta a helyi tantervek alap, illetve iskolatípusonként kerettantervekhez való igazítását, de a kerettantervektől eltérő helyi tantervi részletek akkreditációs folyamatban alkalmazási engedélyt szerezhettek. Ugyanakkor az oktatás tényleges tartalmának alakításában még mindig szinte kizárólagos szerepet játszottak a tankönyvek. Ennek megfelelően a tankönyvválasztást, s tankönyvkiadási jogosultságot, a jóváhagyás rendjét továbbra is éles oktatáspolitikai viták kísérték. Az alkotó pedagógusok, vállalkozó kiadók azonban töretlenül folytatták álmuk: a korszerű és szép tankönyvek - írása és kiadása - megvalósítását. A kiadók és kiadványok mennyisége – majd a minősége is – rohamosan gyarapodott. A 2000.évi XXXIV. törvény a tankönyvpiacról erősítette e tendenciát. A rendszerváltozással karöltve igen korán és gyorsan, – a 90-es években – „gombamódra” tűntek fel és kezdtek működni kisebb-nagyobb kiadók Budapest mellett az ország egész területén. Az oktatásban használt tankönyvek és segédletek kiadásában legismertebb kiadói műhelyek a következők:

> **A korábban (szocializmus idején) már ismert, működő kiadók** közül a privatizált a *Tankönyvkiadó Vállalat* (később *Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt.*, illetve *Nemzedékek Tudása Kiadó*), a *Műszaki*, a *Közgazdasági és Jogi*, a *Medicina*, a *Mezőgazdasági Kiadó* *Kiadó*, az *Akadémiai Kiadó Zrt.*, az *Editio Musica Budapest Zeneműkiadó Kft.* *Corvina Kiadó*.

> **Oktatási, oktatásirányítási (többnyire állami vagy önkormányzati) intézmények:** Országos Pedagógiai Intézet (OPI), Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM), Croatica Közhasznú Társaság, Nemzeti Szakképzési Intézet (NSZI), Agrárszakoktatási Intézet (ASZI), Egészségügyi Szakképző és Továbbképző Intézet, Fővárosi Pedagógiai Intézet (FPI), Független Pedagógiai Intézet (FÜPI), Építésügyi Tájékoztatási Központ, megyei és fővárosi kerületi pedagógiai intézetek, de akár iskolák is, mint például a Veres Péter Gimnázium.

> **Külföldi nagy cégek:** Cambridge University Press, , Cornelson Verlag, Hueber, Klett, Longmann, MacMillan, Oxford University Press, Westermann, Stiefel Eucart.

> **Egyházi Kiadók:** Szent István Társulat, a Református Egyház Kálvin Kiadója, az Evangélikus Egyház Luther Kiadója, a Harmat Kiadó Alapítvány, Agapé Könyvkiadó (Szeged), MAZSIHISZ.

> **Magánkiadók**, amelyek a rendszerváltozással kapcsolatban alakultak. Székhelyüket – ha nem fővárosi kiadóról van szó - zárójelben feltüntetjük, hiszen ez jelzi, hogy országossá váló, hazánk minden régiójára kiterjedő fejlődésről van szó: *Ábécé tankönyvkiadó* (Baja), *Angolsuli Kft.* (Makó), *APC Stúdió* (Gyula), *Athenaeum B+V*, *Calibra* (később a Műszaki Kiadóba olvadt), *Cartographia Kft.*, *Comenius Kiadó* (Pomáz) *Computerbooks*, *Dinasztia Tankönyvkiadó*, *Első Szorobán Alapítvány* (Makó), *Eötvös József Könyv és Zeneműkiadó*, *Európa Kiadó*, *Flaccus Kiadó*, *General Press*, *Graduation Bt.* (Törökbálint), *Holnap Kiadó*, *Jedlik Oktatási Stúdió*, *Képzőművészeti Kiadó*, *Konsept-H Könyvkiadó* (Piliscsaba), *Korona Kiadó*, *Kossuth Kiadó*, *Krónika Nova* (jelenleg Székesfehérvár) *Kiadó*, *Kulcs a muzsikához* (Pécs), *Lexika Kiadó* (Székesfehérvár) *Librotrade Kft.*, *Logopédia Kiadó*, *Mágus Kiadó*, *Mikrosuli Bt.* (Orosháza), *Mozaik Oktatási Stúdió* (Szeged), *Németh László magánkiadó* (Iván) *Maxim Kiadó* (Szeged), *OKTKER-Kft.-Nodusz Kiadó* (Veszprém), *Oktatásmódszertani Kiadó* (Celldömölk), *Pedellus Tankönyvkiadó és Pedellus Novitas* (Debrecen), *Pauz* (Celldömölk), *Pro Lingva Nyelvoktató Kft.*, *RAABE Tanácsadó és Kiadó Kft.*, *Romi-Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely*, korábban *ROKA*, (Mogyoród), *Scolar Kiadó*, *Shannon Iroda Bt.* (Nyíregyháza), *Szak Kiadó* (Bicske), *Szeptember Kiadó* (Szuhakálló) *Tankönyvmester Kiadó*, *Tárogató Kiadó*, *Typotex Kft. elektronikus Kiadó*, *Trezor Kiadó Bt.* *Varázsládika*, *Vince Kiadó*.

A rendszerváltás mintegy két évtizedes időszakának lendületében összesen mintegy 250 kisebb-nagyobb kiadói műhely kapcsolódott be és vett részt Magyarország területén szóródva (de elsősorban Budapesten) az általános és középiskolai, szakiskolai, művészeti oktatási, nemzetiségi tankönyveinek és oktatási segédleteinek kiadásába, s ekkor még nem szóltunk a felsőoktatási kiadókról! Az alkotók (szerzők, szerkesztők, grafikusok stb.) létszáma több tízezer fős, a közvetítők népes csoportja sem elhanyagolható, de az egész folyamat a felhasználó pedagógusok és tanítványaik százezres tömegei érdekében zajlott, tehát „nemzeti ügy” a javából!

E gazdag kínálat erőteljes versengéssel járt, mégis, közös, együttműködésre építő szervezeteket tudtak alkotni a kiadók és tankönyvkészítők, illetve a tankönyvhasználó pedagógusok. Igen korán, már 1991 őszén megalakult, 1992-ben cégbírósi bejegyzést nyert

a *Tankönyvesek Országos Szövetsége* (TANOSZ), amely elsődleges feladatául a tankönyvekkel kapcsolatos információáramoltatást tekintette. Létszáma és tevékenysége évről évre gyarapodott, erősödött: a bemutató kiállítással és kirakodóvásárral összekötött konferenciák mellett véleménykutatások, információs nyomtatványok megszervezése, kiadása (pl. *Tanulást, tanítást segítő kiadványok jegyzéke*, konferencia kötetek kiadása, a *Mentor-Támpont*, a békéscsabai *Taneszköztár*, a *Tankönyvek Világa* és más módszertani folyóiratok információs támogatása stb.) A tankönyvpiacra konkurens, ám a TANOSZ vezetőségében harmonikusan együttműködő elnökségi tagok létesítették az évről évre – a tanulók tízezreinek írásbeli szavazatai alapján - „*Tankönyvi tetszésdíjat*”, majd az „*Érdemes tankönyvíró*” címet.

Az évente szervezett, a tanulók tízezreinek válasza alapján megítélt tankönyvi tetszésdíj válaszaiból számos tanulságot szűrhattunk le arról, hogy legjobban tartott tankönyveiket miért kedvelik tanulóink. Csupán néhány ízelítő negyedik osztályos gyerekek tankönyv értékeléseiből: „Jól használható”, „Sok okos feladat van benne”, „áttekinthető”, „érdekes”, „mert szép, színes”. S hogy milyen legyen: „olcsó, de értelmes legyen”, „okos feladatok legyenek benne”, „vicces legyen”, „kicsi legyen és vastag”, „utasításai pontosak legyenek”

A civil-szakmai szervezetként létrejött TANOSZ megalakulását követően csakhamar létrejött a *Tankönyves Vállalkozók Országos Testülete*, a TVOT, amely – mintegy tankönyves kamara szerepét betöltve - gazdasági-érdekegyeztetői és érdekvédelmi feladatokra vállalkozott, s 2014. évi megszüntetéséig szakavatottan, sikeres működött.

Az információ-áramoltatást fő feladatának tekintő *Taneszköz-bemutatók Információs Egyesülete* (TIE) tagjainak többsége megyei vagy fővárosi-kerületi pedagógiai intézetek taneszköz-bemutatói szerepet betöltő könyvtáraiból, könyvtárosaiból került ki. A szervezet figyelme kiterjedt a *külföldi magyar tankönyvvilágra* is, s a tankönyv mellett más taneszköz-csoportokra. E munka nagyon fontos volt a pedagógusok tájékoztatása, tankönyvválasztásra való felkészítése szempontjából. Vezetője: *Horváth László* volt az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM) időközben létrehozott nagyszerű, régi és új tankönyveket is gyűjtő *Tankönyvtárának* első vezetője.

A *HunDidac Szövetség*, vagyis a *Magyar Taneszközgyártók, Forgalmazók és Felhasználók Szövetsége* – dr. *Nádasi András* vezetésével – 1992-ben alakult, mintegy száz tagot számlált, hosszú éveken át derekasan szervezte *Hungarodidac* nemzetközi taneszköz-kiállítást és vásárt, az *Eszterházy Károly Tanárképzővel* közösen minden második évben az *AgroMédia* konferenciát és kiállítást. *HunDidac-díjjal* jutalmazza a legjobb produktumokat, illetve taneszköz-fejlesztőket. Hivatalos lapja a *Médiakommunikáció*.

Az 1998-ban létrehozott *Funkcionális taneszközjegyzék* a Nemzeti Alaptanterv, az érettségi és vizsgakövetelményekről szóló kormányrendeletre épül, orientálja a taneszköz-fejlesztésben munkálkodó műhelyeket és pedagógusokat.

A tankönyves szervezetek együtt vagy külön évről évre kiállítással és könyvárusítással egybekötött tanácskozásokat, országos, illetve „összmagyar” konferenciákat szerveztek Budapesten (legtöbbször az ELTE épületeiben), Szegeden és/vagy más helyszíneken. A nyilvános és ingyenes kiállításokon számos pedagógus tájékozódhatott az új tankönyvekről,

taneszközökről. Nem mellékes, hogy a Kárpát-medence külföldre került magyar tankönyvesei most találkozhattak első ízben és azután ismételten egymással. Ennek emlékezetét *Tankönyvelméleti tanácskozás 2001* (TANOSZ, Budapest 2002.) kiadvány tartalmazza.

A rendszerváltozás első évtizede végén – 130 kiadó 2987 tankönyve szerepelt a minisztériumi (ekkor MKM) iskolai tankönyv és segédletek jegyzékén, vagyis a jóváhagyott és iskoláknak ajánlott könyvek listáján. (*Karlovitz J.T., 1998.11-12.*) Egy évtized elmúltával *Koller Boglárka* is 130 kiadóról tud, amelyek a magyarországi tankönyvpiacra kimutathatóak, noha a tankönyvkiadás 90%-át 4-5 nagy kiadó végezte ekkor is. (*Koller, 2001*)

A pedagógusok a kiadói tájékoztatókon, tankönyvbemutatókon, szakmai továbbképzéseken, pedagógiai intézetek könyvtáraiban, valamint tankönyvi adatbázisokból, szaklapokból tájékoznak. A TÁRKI bibliográfiánkban említett kutatásában a tankönyvválasztásra vonatkozó kérdéseire válaszolva a pedagógusok leginkább szakmai kérdéseket, választási indokokat említettek. Ezt követte a kivétel, a tartósság, végül a könyvár (ezt ekkor a szülők állták, mégsem volt nagyobb szerepük a tankönyvválasztásban).

### **Az ezredforduló magyar tankönyvvilága: nemzeti érték**

Az ezredforduló tankönyvvilágát, tankönyvválasztási lehetőségét és gyakorlatát több, széles körben végzett kutatás tárta fel. Ilyen az MTA-MKM közös pályázatán támogatott, az ELTE akkori tanárképző karán lebonyolított „*Tankönyvválasztás az iskolákban*” c. kutatás, amelynek keretében 16 oldalas kérdőívre 80 szerteágazó kérdésre kaptunk válaszokat 1645 iskolából. Ennek összegzéséből idézek fel néhány bekezdést: „A magyar szabályozott tankönyvpiac megfelel az európai állapotoknak és normáknak, ugyanakkor „megfelel a tankönyvhasználó magyar pedagógusok (és diákjaik) túlnyomó többsége elvárásainak, igényeinek is. Reprezentatív felmérésünkben a pedagógusok döntő többsége (több mint 90%-a) a szabályozott tankönyvpiac mellett tette le „voksát” – az egykori egykönyves, állami tankönyvellátással vagy a teljesen liberalizált tankönyvpiaccal szemben.”

Az általános iskolák többségében a minisztériumi tankönyvjegyzéket a pedagógusok többsége várja, érdeklődéssel tanulmányozza. Az általános iskolai pedagógusok a tankönyvjegyzékeken kívül a továbbképzéseken elhangzottakat használják fel (a válaszadók 86,6%) a tankönyvválasztás során. A TANOSZ által kiadott *Tanulást, tanítást segítő kiadványok jegyzékét* a válaszadók 85%-ka ismerte használta tanítás segédletek megismerésében és választásában. Segítenek a tájékoztatásban, tájékozódásban a pedagógiai folyóiratok is, e téren *A Tanító munkája* és a *Köznevelés* vezet, de a kutatás időpontjában jelentős volt a *Műszaki Kiadó Üzenő* és a *Nemzeti Tankönyvkiadó Tankönyvjelző* c. kiadványa, valamint a *Tandem* információforrása is. A kutatás válaszaiból kitűnően az igazgatók és a szaktanácsadók is szerepet játszottak a pedagógusok tankönyvválasztásában, de ekkor nem az ő felelősségük dominált (mint korábban vagy a későbbiekben).

A „*Tankönyvek és taneszközök*” témakörben 2009-ben az OKI-ban folytatott kutatás szerint az általános iskolai pedagógusok tankönyvértékelésében (választásától kezdve a használati tapasztalatokig) következő tényezők játszanak szerepet 1-5 pont közötti osztályozási skála átlagában:

Tanulhatóság: 4,62; Szakmai hitelesség: 4,77; Eredményesség, motiváló erő: 4,60; Korszerű ismeretek közvetítése: 4,54; Idő és tananyag megfelelő aránya: 4,46; Tanítás során bevált: 4,41; Általános követelményekhez igazodás: 4,33; Didaktikai kimunkáltság: 4,26; Fejlődés-lélektani szempontok: 4,24; Illusztráltság (képekkel): 4,17; Igényes kivitel: 4,01; Ár: 4,01

Más felmérések is azt mutatják, hogy a pedagógusok elégedettsége ekkor a választott tankönyvekkel meglehetősen magas. A *Tankönyves Vállalkozók Országos Testülete* vezetőjének egyik nyilatkozata szerint – a GKI 2010. évi reprezentatív felmérésére hivatkozva – a 2012-ig jól működő tankönyvterjesztéssel kapcsolatban az iskolák elégedettsége 5 fokú skálán 4,5 (90%) körül volt, amely rendkívül magas értéknek számít. (Új Könyvpiac 2013. december 9.) Kritikusan jegyezhető meg, hogy a *tankönyvek fogyasztói ára* talán azért nem játszik jelentősebb szerepet a pedagógusok tankönyvválasztásában, mert azt mások (szülők, önkormányzatok) állták.

Am éppen ez a kérdés, a tankönyvek ára, egyes kiadók haszonszerzési törekvései adja az indokot ahhoz, hogy az állam átvegye a tankönyvkiadás és terjesztés feladatait – *olcsó árat*, illetve végső célként teljes *ingyenességet* ígérve. Egyébként a magyarországi tankönyvek régiós összehasonlításban olcsónak számítottak, a tankönyvköltség reálértéken folyamatosan csökkent. Ha megjelent a piacon egy olcsóbb, de jobb kiadvány, ez arra ösztönözte a korábban esetleg monopolhelyzetben lévő könyv kiadóját, hogy csökkentse árait. A kormányzati retorika mégis a drága tankönyvekről szólt, az állami közreműködés olcsóságot (sok felhasználónak pedig ingyenességet) ígért. Ennek egyik lépése volt a tankönyvterjesztés állami kézbe vétele.

### **Hátra arc! Visszaállamosítás?**

A fent taglalt kedvező folyamat az új évezredben - 2013 óta erőteljesebben megszakadni látszik, központosítási, államosítási hullám éri el az oktatásügy intézményeit, területeit így a tankönyvkiadást is. Az állam ismételten kezébe vette az iskolák többségét az eddig fenntartó önkormányzatoktól. Vészjósló jelzések vannak arról, hogy veszélybe kerülnek az eddigi eredmények, így a sokunk által „nemzeti értéknek” tekintett tankönyvvilág is. Az még elviselhető lett volna, hogy elapadtak az állami erkölcsi és anyagi támogatások, hiszen a tankönyvesek „talpon maradtak” volna mostoha körülmények között is. Az ellenséges hangok éppenséggel a kiadók „profitéhes” tevékenységéről szóltak. Ennek háttérben az áll, hogy az iskolák, pedagógusok többségükben megtalálták kedvelt kiadójukat, könyveiket, a kvázi tankönyvpiac harmonikusan működött. A jogszabályok gyakran módosultak ugyan, de nem zárták ki (ma sem zárják ki) teljesen a vállalkozói, nem állami tankönyvkiadást. Am kiadóink többsége jobb esetben beolvadt más, nagyobb kiadói cégbe, többségében sajnos bezárt, abbahagyta tankönyvkiadói tevékenységét. Az egykori vagy potenciális tankönyvírók megadóan (számomra érthetetlenül türelmesen) hallgatnak, az alkotó pedagógusok más területeket keresnek, a kreatív pedagógusok más, tankönyv-kiegészítő taneszközöket készítenek.

A „lopakodó” lépések közé sorolható, hogy Az állami iskolák jegyzéket kaptak a KLIK-től, mely tankönyveket ajánlatos választaniuk. Az államosítási törekvéseket megtagadó, tehát privát Mozaik Kiadó nyílt levélben tiltakozott ez ellen: „nagyfokú

diszkriminációnak minősül, hogy a nem állami fenntartású iskolák diákjai számára a tankönyvjegyzékről valamennyi tankönyv szabadon választható, a KLIK fenntartásában álló iskolák számára azonban egy szűk „javasolt listát” állítottak össze, jelentősen korlátozva a rendelhető könyveket.” Az oktatási jogok biztosa, *Aáry-Tamás Lajos* szerint a legnagyobb probléma, hogy a változásokról és az új tankönyvekről nem volt párbeszéd. Nem tudni, ki döntött a listáról. „Mintha egy titkos szabadkőműves páholy lenne, amelyik eldönti, hogy a gyerekek mit tanuljanak.” (Windics, 2014)

A *Petíció az alsó tagozatos tankönyvekért* interneten is olvasható tiltakozó levelét neves szakemberek írták alá. „A tanítók módszertani szabadságának, a törvényben garantált szabad tankönyvválasztás jogának megvonása hosszú évekre kiható, hatalmas károkat vetít előre. Ez az intézkedés kapkodó, minden folyamatosságot megszakító, szakszerűtlen, a gyerekek elemi érdekeit sértő. A javasolt tankönyvlista szakmailag nem megalapozott. Éppen azok a tankönyvek, munkafüzetek nem szerepelnek rajta, amelyeket a tanítók hosszú évek óta megelégedéssel, a legeredményesebben használnak. A Hoffmann Rózsa államtitkár által javasolt (pontosabban kötelező) tankönyvlistán szereplő állami kísérleti tankönyvekbe még csak bepillantást sem lehet nyerni, nincs lehetőség a megismerésükre.” ([https://www.peticiok.com/peticio\\_az\\_also\\_tagozatos\\_tankonyvekert](https://www.peticiok.com/peticio_az_also_tagozatos_tankonyvekert)) Eközben a 2011.évi CXC. törvény 63§ (1) szerint még érvényes volt, hogy „a *pedagógust munkakörével* összefüggésben megilleti az a jog, hogy c) helyi tanterv alapján a szakmai munkaközösség véleményének kikérésével *megválassza az alkalmazott tankönyveket, segédleteket, taneszközöket és más felszereléseket.*

Mint ahogy várható volt, a „lopakodó” tiltó módszereket rövidesen erőteljesebb, gyors jogszabály-módosítások követték. Az ingyenesség kiterjesztésének célkitűzésével és hangoztatásával elérték, hogy széleskörű ellenállás híján a központosítás folyamatosan zajlik. A 2013/14-es tanévtől a *Könyvtárellátó Nonprofit Kft.(Kello)* szállította a tankönyveket az iskolákba. Noha a Kello bemutatkozása botrányosra sikerült (egyres tankönyvek kiszállításával hónapokat késett), az államosítás rendületlenül folytatódott. A TVOT jelzésértékű nyilatkozata érzékelteti, hogy milyen módon történik az átalakítás:

„A kormányzat minden eddiginél erőteljesebb központosító szándékán túl alig-alig tudunk pontosan arról, hogy a jóváhagyott tankönyvek közül melyek lesznek rendelhetők a jövő tanévre Információink szerint decemberben még olyan bejelentések várhatók, amelyek a jelenlegihez képest drasztikusan szűkíteni fogják a tankönyvkiadók mozgásterét.”(Új Könyvpiac 2013. december)

S valóban, 2013. december 15-én *Balog Zoltán* miniszter benyújtja a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról szóló törvény tervezetét, amelyet a Parlament feltűnő gyorsasággal, két nap múlva – szakmai-társadalmi vitára alkalmat sem adva, az EU-s jogszabályokkal szembemenve - elfogad. 2013.dec. T/1306.sz. *törvény a nemzeti köznevelésről* 2013. tankönyvpiac rendjéről szóló törvényhez módosító indítványra 2014-től nem működhet tovább – s nem is pótolható más szervezettel – a TVOT.

Az *Oktatási Hivatal* 2013. december 23-án (tehát Karácsony előtt egy nappal) értesítette a kiadókat, hogy tankönyvjegyzékbe kerülési kérelmeiket 2013. december 31-ig

nyújthatják be. December 29-én jelent meg a Magyar Közlönyben az a kormányrendelet, amely az *Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetet, a Könyvtárellátót*, valamint a *Nemzeti Tankönyvtanácsot* nevezte meg az állami tankönyvellátás főszereplőinek. Az államosítás kedvezőtlen problémáit akár javító szándékkal is szóvá tevő fórumokat – mint például az *Országos Köznevelési Tanács Tankönyv és Taneszköz Bizottságát* (e testületnek egykor döntő szerepe volt a tankönyvminősítés kialakításában) – azonnal feloszlatták. Az tankönyvvé nyilvánítás (engedélyeztetés, listára kerülés) folyamatát leállították, azóta sem teszik lehetővé a tankönyv-jóváhagyás meghosszabbítását sem, így a tankönyvek érvényessége fokozatosan lejár. S elegendő „támadási” felületet ad, ha egy sorozat egyetlen tagjának jóváhagyása jár le, ekkor már arra lehet hivatkozni, hogy nem tudnak a tanulók végig (érettségiig) e sorozatból tanulni, tehát nem éri meg ezt választani. Viharos gyorsasággal – s szakmai egyeztetések céltudatos mellőzésével – megszületik a jelenlegi és jövőbeli tankönyvhelyzetet is meghatározó 17/2014 (III.12.)EMMI *rendelet a tankönyvvé, pedagógus kézikönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről*. Eztán csak az OFI fejleszthet tankönyvet, illetve az oktatási miniszter írhat ki nyilvános pályázatot. Kiadók csak nyilvános felhívásra készíthetnek tankönyvet, tanári kézikönyvet. A kormány 6,7 milliárd forintot csoportosított át az állami tankönyvkiadás feltételeinek megteremtésére, majd megvásárolta a *Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadót és az Apáczai Kiadót*. A tankönyvek – kísérleti tankönyvek – kiadásának intézménye az *Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet* lett – *Kaposi József* tankönyvíró tanár (jelenleg tanácsadó) vezetésével. Az eredeti helyzet azonban folyton változik, a legújabb tankönyvjegyzékeken az állami tankönyvek kiadója az egri *Eszterházy Károly Egyetem* (EKE), mint amihez a volt OPKM is hozzá tartozik már (noha az intézmények egyes, nevüket nem vállaló munkatársai szerint még „sohasem találkoztak”).

A hagyományosan megszokott tankönyvkiadók és tankönyvírók már nincsenek, *tananyagfejlesztők* dolgoznak az EKE tananyagfejlesztő részlegeiben. Tehát nemcsak a volt tankönyvkiadói műhelyek, de az innovatív, alkotó, tankönyvíró pedagógusok ezrei, tízezrei is távol kerültek a „tankönyvkészítés nehéz mestersége” lehetőségétől. A tankönyvfejlesztők voltaképpen „ollóval írnak”, vagyis kiemelik és összeillesztik az eddig megjelent (esetleg az OFI által megvett) tankönyvek legjobbnak tartott részeit, de így gyakran kapkodva összeállított (2014-ben 3-4 hónap alatt összehozott) inkoherens szövegek születnek (az olykor igen „bugyuta”, noha színes ábraanyagból nem is szólva). A *Történelemtanárok Egylete* (TTE) több kritikát is közzétett az OFI kísérleti történelemkönyveiről. A 9. évfolyamos könyvben 54 térképből mindössze négyet talált problémamentesnek. A szöveget nehézkesnek, az új fogalmak magyarázatát „későn jövőnek” tartották.

A TANOSZ egyik állásfoglalása szerint: „A jelenleg folyó, voluntarista jegyeket mutató átrendezés a kétségtelenül fennálló tankönyvbőséget a „fünyíróelv” alkalmazásával kívánja megoldani, a nélkülözhető fölösleg mellett lekaszabolva a virágzó, érzékelhetően és bizonyíthatóan magas színvonalú, értékeket kínál magyar tankönyvmező jó néhány jól bevált, közkedvelt tankönyvét is. Az évszázados nemzeti hagyományokkal szakító, az érintett pedagógusok szakmai szervezetivel nem egyeztető, kapkodó átalakítás olyan károk és zavarok kialakulásához vezet, amelyeket közös erőfeszítéssel, együttműködéssel el lehetne és el is

kellene kerülnünk.” (Állásfoglalás a Tankönyvesek Országos Szövetsége 2014. májusi tanácskozásán).

*Kereszty Péter* (a Tankönyvesek Országos Szakmai Egyesülete elnöke, a Cartographia Kiadó vezetője) több nyilatkozatában állítja, hogy a kísérleti tankönyv alapötlete és gyakorlata nem lenne rossz, de „nem egy egész populáción szoktunk kísérletezni.”

A *Civil Közoktatási Platform* (CKP) Stratégiai munkacsoportja 2016 decemberében jóváhagyott programját 2017-ben rövidített változatban tette közzé egy „kockás füzetben”: Van kiút az oktatási katasztrófából. Ebben olvashatjuk: „...a szakma által leismert tankönyvsorozatok használata szakadt meg, s ez kimutathatóan veszélyezteti az oktatás minőségét. Ezért jogszabály-módosítással lehetővé kell tenni, hogy 2018. után – közismereti tárgyakból is- egy tantárgy tanításához több (nemcsak állami) kiadó tankönyvei közül választhassanak az iskolák.” (Kockás füzet 12. p.)

Mindeközben a tankönyv kínálatból olyan pótolhatatlan értékek tűntek el, mint például a C. Neményi Eszter-féle matematika tankönyvesalád, gyakorlatilag sutba dobva ezzel Varga Tamás nemzetközi mércével is kiemelkedő örökségét. A tanítói szakma számára nem nagy vigasz, sokkal inkább a történetek abszurditását jelzi, hogy ezzel párhuzamosan az MTA Tantárgy-pedagógiai Kutatási Programjának keretében az MTA-ELTE Korszerű Komplex Matematikaoktatás Kutatócsoport legfontosabb célkitűzéseiként épp Varga Tamás hagyatékának megmentését, módszereinek kibővítését és középiskolára való kiterjesztését fogalmazta meg. (Lásd: <http://mta.hu/tantargy-pedagogiai-kutatasi-program/mta-elte-korszeru-komplex-matematikaoktatas-kutato-csoport-107233>)

A kísérleti tankönyvekben előforduló hibákat, hiányosságokat természetesen ki lehet javítani, az állami tankönyvellátás nagy ígérete és vonzóereje, hogy egységes (demokratikus), gazdaságos, olcsó, a felhasználók többsége számára akár ingyenes. A kritikák, viták azonban – tekintve, hogy nem voltak előzetes, korrekt tanácskozások és egyeztetések - csak most kezdődnek, s már kezdettől fogva kemény és megszívelendő érvekkel folytatódnak, a „muszáj-tankönyvet” mellőző eszközkeresés erősödik. Mindig „van más”, ha nem alternatív tankönyvből, akkor más, esetleg használhatóbb, korszerűbb információhordozókból.

**Utószó.** Napjainkban a pedagógusok és tanítványaik tankönyvválasztási lehetősége megszűnőben van! Szomorúan állunk a letarolt, felégetett magyar „tankönyvmező” előtt, nem értve, miért kell a magyar értékeket ilyen gyorsan és drasztikusan lerombolni...De tudjuk, hogy előbb vagy utóbb ismét fordulatnak kell jönnie, hiszen nemcsak szükség, de lehetőség is van gazdag és hasznos tankönyv és taneszköz-választék ismételt felvirágzására – ezzel a pedagógusok módszertani szabadságának, ennek részeként taneszköz-választási lehetőségének javítására, visszaállítására.

### **Felhasznált és ajánlott szakirodalom**

*Albert B. Gábor:* Súlypontok és hangsúlyeltolódások. Középszintű tankönyvek a Horthy-korszakban. Pannon Egyetem Pedagógiai Kutatóközpont, Pépa, 2006.



Állásfoglalás a Tankönyvesek Országos Szövetsége 104. májusi tanácskozásán. Budapest, 2014.06.14. kéziratlap

A Tankönyves Vállalkozók Testületének vezetőjének nyilatkozata a tankönyvkiadás-terjesztés körül kialakult helyzetről. Új Könyvpiac, 2013. december 9.

*Benedek András*: Gondolatok a tankönyvek Janus-arcúságáról. In. Tankönyv-elméleti tanácskozás. TANOSZ, Budapest, 2002. 11-13.p.

*Csik Tibor – Varga Katalin*: A tankönyvekre vonatkozó szakirodalom Magyarországon 1989-1999. Bibliográfia. OPKM, Budapest, 1999.

*Durst Győző*: Javaslatok a tankönyvvé nyilvánítás új jogi szabályozásához. Tankönyvek Világa.. 1996. II. sz. 1-4. p.

*Fehér Erzsébet*: Magyar nyelvű tankönyvek 1777-1848. Kandidátusi disszertáció. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1989.

*Karlovitcz János*: A közismereti tankönyvek. A magyarországi tankönyvvilág a „tankönyv és feloktatási könyvtári program” első modulja alapján. Kézirat. Budapest, 1994.

*Karlovitcz János*: Tankönyv- és taneszköz-ellátottság. Szakképzési Szemle, 1999/1.sz. 107-127.p.

*Karlovitcz János*: Tankönyvellátás, tankönyvpiac. Valóság, 2000/10. sz. 87-96. p.

*Karlovitcz János*: Tankönyv: elmélet és gyakorlat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.

*Karlovitcz János*: Tankönyvellátás 2013. Kézirat. Készült az OKNT Tankönyv és Taneszköz Bizottsága 2013. májusi ülésére.

*Karlovitcz János*: A tankönyvügyről körültekintően. Új Tankönyvpiac. 2016.II. sz.28-29.p.  
[www.ujkonyvpiac.hu](http://www.ujkonyvpiac.hu)

*Karlovitcz János Tibor*: A tankönyvjóváahagyás hazai története, jelenlegi rendszere nemzetközi kitekintéssel. Vitaanyag, kézirat. Budapest, 1997.

*Karlovitcz János Tibor(1998)*: Tankönyvekről a számok tükrében. 11-12.p.

*Karlovitcz János Tibor*: Tankönyvvilág Magyarországon. Korunk (Kolozsvár) 1998/szeptemberi sz. 73-82. p.

*Karlovitcz János Tibor*: Tankönyv- és taneszköz-ellátottság. Szakképzési Szemle, 1999/1. sz. 128-141. p.

*Karlovitcz János Tibor*: Az iskolai tankönyvválasztásról. Új Pedagógiai Szemle melléklete 2001. január, 69-79.p.

*Karlovitcz János – Karlovitz János Tibor*: Korszerű oktatástechnológia. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2003.

*Kiss Adrienn*: Mit hozott az államosított tankönyvpiac? (*Kereszty Péter* legutóbbi nyilatkozata) Magyar Nemzet, 2017. január 16.

Kiadói és kereskedelmi Adattár az Új Könyvpiac 2009. CD melléklettel. Lafferton és Társa Bt. Budapest, 2009.

*Koller Boglárka*: Tankönyvek az Európai Unióban. Új Pedagógiai Szemle, 2001. január-melléklete. 63-68.p.

Magyar Pedagógusok Háza – Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum szórólapja. [www.opkm.hu](http://www.opkm.hu)

*Mészáros István*: A tankönyvkiadás történet Magyarországon. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.

*Mészáros István*: Eötvös népiskolai tankönyvprogramja. Köznevelés 1989.3.sz-16-19.p.

*Molnár Emília*: A tankönyvpiac átalakulása rendszerváltástól napjainkig. Szociológiai Szemle, 2008/3. sz.79-90. p.

*Molnár-Kovács Zsófia*: A tankönyvkutatás magyar bibliográfiája (2000-2010) Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára, Pécs2013.

*Dr. Pál Ilona*: Könyvpiaci/tankönyvpiaci helyzet vizsgálata, javaslatok a felmerült problémák kezelésére. Vitaanyag, kézirat. Budapest, 2010.

Petíció az alsó tagozatos tankönyvekért. <https://www.peticiok.com/peticio>

Schüttler Tamás: A tankönyv a tudás megszerzésének kalauza lesz. Beszélgetés *Pokorni Zoltán* miniszterrel a jelen és a jövő tankönyveiről= Új Pedagógiai Szemle 2001. KOMA melléklet 31-39.p.

*Szalai Anna*: Tankönyvháború. Népszabadság, 2014. nov. 15.

*Szokolszky Ágnes*: A tankönyv és a tankönyvkiadás szakirodalma (1968-tól 198 szeptemberéig). In. Tankönyvekről mindenkinek. (Szerk. Karlovitz János.) Tankönyvkiadó, Budapest1980. 233-277. . p

Tankönyv (*Nagy Péter Tibor, Karlovitz János, Györgyi Zoltán, Kozma Tamás, Nahalka István, Tót Éva, Szabolcs Ottó, Danka Attila, Oroszlány Péter, Várhelyi István, Kádárné Fülöp Judit, Szemerszki Mariann, Horváth Zsuzsanna, Setényi János, Kovács Katalin* írásaiból) Educatio 1994. /4. sz.

Tankönyvek és taneszközök. OKI műhelytanulmányok. wadmin / 2009.jún.17.

Tankönyvelméleti tanácskozás 2001. Szerk. *Karlovitz János*. Tankönyvesek Országos Szövetsége, Budapest 2002.

Tanulást, tanítást segítő kiadványok jegyzéke a 2004., 2005.2006. *Karlovitz János Tibor* munkája. Tankönyvesek Országos Szövetsége, Budapest, 2006.

Tájékoztató a funkcionális taneszközjegyzékről. Ajánlás taneszközfejlesztéshez. Művelődési Közlöny 1998.január 23. sz.

TÁRKI: A magyarországi általános iskolai igazgatók/pedagógusok/iskolások szüleinek véleménye a tankönyvválasztás rendszeréről, Budapest, 2000.

Tízperc iskola blog. Mitől tankönyv a tankönyv? Internetes elérhetőség: [tízperciskola.blog.hu/tags.tanugy](http://tízperciskola.blog.hu/tags.tanugy) 2016/03/29.

*Vágó Irén*: Tankönyvek- taneszközök. Háttér tanulmány a „Jelentés a magyar közoktatásról 1997-hez) OKI, Budapest 1997.

Van kiút az oktatási katasztrófából. Rövidített változat.(Szerk.*Nahalka István*.) ROMI-SULI, Mogyoród, 2017. E.elérhetőség:[ckp.tanitanek.com/kockaskönyv](http://ckp.tanitanek.com/kockaskönyv)

*WIndisch Judit(2014)*: Dacolva a kritikákkal: ez lesz a tankönyv és kész! 2014. április 19. Letöltés: [vs.hu](http://vs.hu).